

Instytut Pamięci Narodowej - Kraków

<https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/edukacja/przystanek-historia/93075,List-ktory-zachwial-Gomułka.html>
2022-08-12, 12:00

List, który zachwiał Gomułką

Trzydzieści z górą lat po upadku komunizmu trudno uwierzyć, że totalitarnym reżimem mógł wstrząsnąć zwykły list.

„Ograniczenia przydziału papieru na druk książek i czasopism oraz zaostrenie cenzury prasowej stwarza sytuację zagrażającą rozwojowi kultury narodowej. Niżej podpisani, uznając istnienie opinii publicznej, prawa do krytyki, swobodnej dyskusji i rzetelnej informacji za konieczny element postępu, powodowani troską obywatelską, domagają się zmiany polskiej polityki kulturalnej w duchu praw zagwarantowanych przez konstytucję państwa polskiego i zgodnych z dobrem narodu” – w takich słowach, w marcu 1964 r., zwróciło się do premiera PRL Józefa Cyrankiewicza 34 intelektualistów.

Antoni
Słonimski
(1895-1976)

Razem przeciw cenzurze

Wśród sygnatariuszy pisma znaleźli się m.in. pisarze – w latach socrealizmu wspierający władzę komunistyczną – tacy jak Jerzy Andrzejewski, Maria Dąbrowska czy Mieczysław Jastrun, literaci i dziennikarze opozycyjni jak Paweł Jasienica, Stefan Kisielewski czy Jerzy Turowicz, ale także wybitni intelektualiści i naukowcy jak np. Karol Estreicher, Jan Parandowski, Stanisław Pigoń czy Władysław Tatarkiewicz.

Inicjatorom listu chodziło właśnie o ukazanie powszechności intelektualnego buntu. O zebranie pod listem nazwisk osób reprezentujących nie tylko zróżnicowane środowiska ideowe, ale także różne dziedziny kultury, nauki i sztuki. Był to wyraz dość powszechnego w środowiskach intelektualnych odrzucenia polityki kulturalnej w wydaniu Władysława Gomułki.

Przeceniony Gomułka

Towarzysz „Wiesław”, współtwórca systemu stalinowskich represji w Polsce, w konsekwencji ideologicznego sporu z Bolesławem Bierutem przeszedł do historii jako więzień reżimu. Gdy powracał do polityki na fali „odwilży”, Polacy, wbrew logice, wierzyli, że jest zwiastunem liberalizacji systemu. Tymczasem, gdy tylko mocniej uchwycił cugle

władzy, gdy odzyskał kontrolę nad partią, a później społeczeństwem, miraż „odwilży” się rozwiął.

Rządy Gomułki stały się dla Polaków okresem rozczarowania i niespełnionych nadziei. Co prawda nie było już powrotu do krwawych represji charakterystycznych dla pierwszego piętnastolecia „ludowej” Polski, ale nie było też mowy o swobodach obywatelskich czy wolności słowa. Te pozostały na sztandarach „odwilży” obok innych niedotrzymanych obietnic.

Protest w imię wolności słowa

Gomułkowski reżim budził więc coraz większą niechęć, kolejne posunięcia jego ekipy, zacieśniające swobodę działania, sznurujące gorset komunistycznej propagandy i ideologii, powodowały rosnącą frustrację tych, którzy swymi nazwiskami podżyrowali operację powrotu „Wiesława” do władzy. Zaostrzenie cenzury, ograniczanie ilości papieru przeznaczanego na książki, promowanie literatów i intelektualistów sławiących reżim, nieskrywana nieufność Gomułki wobec intelektualistów przechodząca w ich jawne lekceważenie – to wszystko stanowiło podglebie buntu prowadzącego do napisania Listu 34.

Inicjatorem akcji był poeta, satyryk i publicysta Antoni Słonimski, wspierany wydatnie przez historyka literatury i publicystę Jana Józefa Lipskiego.

Na wielu sygnatariuszy listu spadły później represje. Niektórych objęto zakazem druku, innym – pod różnymi pretekstami – starano się wytoczyć sprawy karne. Część, pod naciskiem władzy, podpisała się wkrótce pod propagandowym kontrlistem, opublikowanym w „The Times”, broniącym władzy komunistycznej i atakującym – nie wiadomo dlaczego – Radio Wolna Europa. Nie zmienia to jednak faktu, że List 34 stanowił istotny przełom. Był przejawem porozumienia ponad podziałami przeciw komunistycznej dyktaturze. Zapoczątkował też długą listę kolejnych epistolarnych sprzeciwów wobec działań reżimowych władz. Miało to ogromne znaczenie dla wyrywania Polaków z gęstej komunistycznej propagandy.

Tekst Filip Musiał

Sygnatariusze Listu 34

1. **Jerzy Andrzejewski** (1909-1983), prozaik, publicysta, felietonista, scenarzysta, aktywnie wspierał władzę komunistyczną w latach socrealizmu w kulturze, był także posłem do sejmu PRL. Członek PZPR (wystąpił z partii w 1957 r.). Po 1956 r. ewoluował w stronę środowisk opozycyjnych wobec reżimu, w 1976 r. był współtwórcą KOR.
2. **Maria Dąbrowska** (1889-1965), powieściopisarka, eseistka, dramatopisarka, tłumaczka. W latach socrealizmu wspierała władzę komunistyczną. Po 1956 r.

ewoluowała w stronę środowisk opozycyjnych wobec reżimu.

3. **Stanisław Dygat** (1914-1978), powieściopisarz, eseista, dramaturg, scenarzysta. Członek PZPR, wystąpił z partii w 1957 r.
4. **Karol Estreicher** (1906-1984), historyk sztuki, prozaik.
5. **Marian Falski** (1881-1974), pedagog, działacz oświatowy.
6. **Aleksander Gieysztor** (1916-1999), historyk, żołnierz ZWZ-AK. Po gwałtownej reakcji władz na „List 34” podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”. Członek PZPR, uczestnik rozmów „okrągłego stołu” – po stronie władzy.
7. **Konrad Górski** (1895-1990), historyk i teoretyk literatury. Wycofał swój podpis pod „Listem 34”, pisząc odrębne pismo do J. Cyrankiewicza i wskazując na J. Turowicza jako osobę, która nakłoniła go do sygnowania protestu. Podpisał także kontrlist opublikowany w „The Times”.
8. **Paweł Hertz** (1918-2001), pisarz, poeta, tłumacz, wydawca, więzień sowieckich łagrów. W latach socrealizmu w reżimowych redakcjach, był także członkiem PZPR (wystąpił w 1957 r.). Po „odwilży” zbliżał się do środowisk opozycyjnych, w l. 80. redagował m.in. „Tygodnik Solidarność”.
9. **Leopold Infeld** (1898-1968), fizyk. Po gwałtownej reakcji władz na „List 34” podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”.
10. **Paweł Jasienica** (właśc. Leon Lech Beynar; 1909-1970) pisarz historyczny, eseista, publicysta, żołnierz ZWZ-AK, działacz PAX.
11. **Mieczysław Jastrun** (właśc. Mojsze Agatstein; 1903-1983), poeta, tłumacz. W latach socrealizmu wspierał władzę komunistyczną. Członek PPR-PZPR (wystąpił z partii w 1957 r.). Po „odwilży” zbliżał się do środowisk opozycyjnych.
12. **Stefan Kisielewski** (1911-1991), prozaik, publicysta, kompozytor, krytyk muzyczny. Po „odwilży” poseł na sejm PRL z ramienia „Znaku”. Przez wiele lat związany z „Tygodnikiem Powszechnym”.
13. **Zofia Kossak-Szczucka** (później Kossak-Szatkowska; 1889-1968), powieściopisarka. W czasie okupacji niemieckiej współinicjatorka powołania Tymczasowej Rady Pomocy Żydom przekształconej następnie w Radę Pomocy Żydom „Żegota”. W l. 1945-1957 na uchodźstwie.
14. **Tadeusz Kotarbiński** (1886-1981), filozof, logik, etyk.
15. **Jan Kott** (1914-2001), poeta, krytyk literacki, teoretyk i krytyk teatralny, tłumacz. Aktywnie zaangażowany we wprowadzanie socrealizmu w Polsce pojałtańskiej. Członek PZPR (wystąpił w 1957 r.).
16. **Anna Kowalska** (1903-1969), pisarka.
17. **Julian Krzyżanowski** (1892-1976), historyk literatury. W czasie II wojny światowej uczestnik tajnego nauczania. Po gwałtownej reakcji władz na „List 34” podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”.

18. **Kazimierz Kumaniecki** (1905-1977), filolog klasyczny. Żołnierz ZWZ-AK, uczestnik tajnego nauczania. Po gwałtownej reakcji władz na „List 34” podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”.
19. **Edward Lipiński** (1888-1986), ekonomista, w czasie II wojny światowej zaangażowany w tajne nauczanie. Po gwałtownej reakcji władz na „List 34” podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”. W kolejnych latach zaangażowany w działalność opozycji, m.in. współzałożyciel KOR (później KSS „KOR”).
20. **Maria Ossowska** (1896-1974), socjolog, teoretyk moralności, w czasie II wojny światowej uczestnik tajnego nauczania.
21. **Stanisław Cat-Mackiewicz** (1896-1966), publicysta, polityk, pisarz. W I. 1954-1955 premier Rządu RP na Uchodźstwie i jego minister spraw zagranicznych. Powrócił do kraju w konsekwencji działań pionu wywiadu KdsBP. Przez tzw. wywiad PRL został zarejestrowany jako kontakt operacyjny „Rober”.
22. **Jan Parandowski** (1895-1978), powieściopisarz, eseista, tłumacz.
23. **Stanisław Pigoń** (1885-1968), historyk literatury, edytor. W czasie wojny więziony w Sachsenhausen, a następnie zaangażowany w tajne nauczanie.
24. **Adolf Rudnicki** (1909-1990, właśc. Aaron Hirschhorn), prozaik i eseista. Żołnierz powstania warszawskiego. Twórca socrealistyczny, który zdystansował się do tego prądu w konsekwencji „odwilży”.
25. **Artur Sandauer** (1913-1989), krytyk literacki, prozaik, tłumacz.
26. **Wacław Sierpiński** (1882-1969), matematyk, w czasie II wojny światowej zaangażowany w tajne nauczanie. Po gwałtownej reakcji władz na „List 34” podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”.
27. **Antoni Słonimski** (1895-1976), poeta, dramatopisarz, prozaik, felietonista, członek grupy literackiej „Skamander”. Od 1928 r. członek Związku Zawodowego Literatów Polskich, w czasie II wojny światowej na emigracji, w latach 1948-1951 dyrektor Instytutu Kultury Polskiej w Londynie, w latach 1956-1959 prezes Związku Literatów Polskich. W 1975 r. był jednym z sygnatariuszy Memoriału 59 oraz Listu 14 w proteście przeciw planowanym zmianom w konstytucji PRL. Z powodu działalności opozycyjnej jego utwory ponownie wpisano na listę cenzorską.
28. **Jan Szczepański** (1913-2004), socjolog. Po gwałtownej reakcji władz na „List 34” podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”. Zaangażowany we wsparcie reżimu komunistycznego m.in. był posłem na Sejm PRL II, VI, VII i VIII kadencji. Szczególnie aktywny w życiu politycznym PRL w. I. 70. i 80. (m.in. wiceprzewodniczący Ogólnopolskiego Komitetu FJN, członek Rady Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa).
29. **Władysław Tatarkiewicz** (1886-1980), filozof, historyk filozofii. W czasie II wojny światowej zaangażowany w tajne nauczanie. Po gwałtownej reakcji władz na „List

34" podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”.

30. **Jerzy Turowicz** (1912-1999), redaktor, publicysta, działacz katolicki. W l. 1945-1953 i 1956-1999 redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego”, a w l. 1960-1990 prezes SIW „Znak”. Uczestnik obrad Okrągłego Stołu – po stronie opozycji. Konsekwencją podpisania listu przez J. Turowicza było ograniczenie nakładu „Tygodnika Powszechnego” z 40 do 30 tys. egz. W III RP odznaczony Orderem Orła Białego.
31. **Melchior Wańkowicz** (1892-1974), publicysta, prozaik. W czasie II wojny światowej był m.in. nieoficjalnym kronikarzem II Korpusu PSZ, do Polski powrócił w 1958 r. Wkrótce po podpisaniu listu został aresztowany i oskarżony o rozpowszechnianie fałszywych informacji o „ludowej” Polsce – zarzucano mu współpracę z Radiem Wolna Europa. Został skazany na trzy lata więzienia, na mocy amnestii złagodzone do półtora roku. Zwolniono go jednak z aresztu po procesie w listopadzie 1964 r.
32. **Adam Ważyk** (1905-1982), poeta, prozaik, eseista, tłumacz. Przed 1956 r. jeden z najgorliwszych propagatorów socrealizmu w „ludowej” Polsce, a następnie jego krytyk.
33. **Kazimierz Wyka** (1910-1975), historyk literatury, krytyk literacki, eseista. Aktywnie wspierał reżim komunistyczny, m.in. poseł na sejm PRL w l. 1952-1956. Po gwałtownej reakcji władz na „List 34” podpisał kontrlist opublikowany w „The Times”.
34. **Jerzy Zagórski** (1907-1984), poeta, eseista, tłumacz. M.in. dyplomata „ludowej” Polski – w l. 1947-1948 attaché kulturalny w Paryżu.